

EPIKUS TÉMÁK A PÉCSI LATINNYELVŰ BUKOLIKÁBAN

A 18. sz. második felének legjelesebb pécsi költőegyénisége Agyich István. Életrajzát csak röviden ismertetem, részletesen föllelhető Horányi Elek **Nova memoriájában**. Horvát katonacsaládból született Szerém megyében 1730-ban. Vukovárott és Illokon tanult, korán árvaságra jutván azonban katonának akart állni. Alkalmatlannak bizonyult, így Szegeden folytatta gimnáziumi tanulmányait. Itt költői mintaképeül Koricsányi Márkot, piarista tanárát választotta és igen korán verselni kezdett. Filozófiát Budán tanult Fonovits János jezsuita professzortól. Klimó György tudomást szerzett kiváló képességeiről és rábírta, hogy lépjen papi pályára. A teológiát Zágrábban, Pécsen és Nagyszombatban tanulta. Az egyházjogban, egyháztörténetben és a héber, valamint görög nyelvben különös elmélyülést tanusított. A püspök Pécsen rögtön alkalmazta udvarában, a püspöki törvényszéknél. Pályája töretlenül ívelt fölfelé, különféle egyházi hivatalokat viselt, sokáig Horvátországban, majd immár kanonokként, 1776-tól Pécsen. Időnként a szemináriumban is tanított, majd ennek Pozsonyba való áthelyezése után az agg papok menhelyének felügyelője lett. A tanulóifjúság képzésére mindig sok gondot fordított, a szegényebb sorsú diákokat anyagilag is támogatta, akik közül sokan jutottak magas polgári, egyházi vagy katonai hivatalra. 1790-ben halt meg Pécsen.

Költészete, noha szinte kivétel nélkül ünnepi alkalmakkor szólt meg, eleganciájával messze kimagaslik kora átlagos alkalmi poéziséből. A püspöki beiktatás, a főispán fogadtatása, a barát halála vagy más hasonló esemény csak ürügyül szolgál egy-egy nagyvonalú, többnyire ovidizáló vagy vergilizáló pseudo-bukolikus vagy pseudo-mitikus konstrukció megvalósításához. Nyílt magasztalásba, alacsony hízelgésbe szinte sosem csúszik és rokkó könnyedséggel a saját nehezkesebb barokk allegoriát is

játékossá szelidíti. Horányi 25 művét ismeri a kéziratban maradtakon kívül, én csupán a Petrik által leírt 9-hez férhettem hozzá.

Az 1799-ben először, majd két év múlva újra kiadott **Bucolicon in auspiciatissimim adventum Domini Pauli Ladislai e comitibus Eszterházy de Galántha Q.-Ecclesiarum episcopi oblatum** a megüresedett püspöki trónus új birtokosát üdvözli. (Megjegyzendő, hogy az első lap rézmetszete, Philip Bindernek Jézust, a jó pásztor Daphnisként ábrázoló képe sincsen említve Pataky Dénes a magyarországi rézmetszés történetéről szóló monográfiájában.) A hat ecloga a theokritoszi-vergiliusi idillt a baranyai tájba helyezi, az új főpásztor érkezését váró, majd ünneplő pásztorok Mohácson, Mecseknádasdon, Szigeten legeltetnek és a Sárvíztől a Dunáig újra visszatérő aranykort köszöntik. Daphnis, azaz Esterházy érdemei csak futólag említetnek, a lényeges az interregnum okozta bajok elmúlásán érzett öröm. Rendkívül sok szójáték ékesíti a kis idill-sorozatot.

Etimológiai játékra alapul a Győry Ferenc tolnai főispán beiktatására írott **Carmen in festam inaugurationem** (1783). Május hónapjában vagyunk, Magyarország mezei isteni és istennői nagy lakomát csapnak a zöld mezőn, a csicsergő madarakkal teli fák tövében. A megyéket megszemélyesítő nimfák összevesznek, hogy melyikük a legelőkelőbb. A döntőbírául hívtott Paris úgy ítél, hogy az méltó az első helyre, akinek koronáján ott ragyog Jupiter drágaköves **gyűrűje** (jegyzet tudatja, hogy a Szent István-rendre kell gondolnunk): s ez, mint rövidesen kiderül, Tolnesia nimfa, azaz Tolna megye. A jó partinak bizonyuló nimfát rögtön a kérők nagy serege veszi ostrom alá, s Tolnesia a daliás és tudós Jaurinusnak nyújtja kezét.

A verőcei főispán székbe 1783-ban iktatták be Niczky György grófot, aki előzőleg a Temesközben működött. A sovány alkalmat megragadva a költő ünnepi "Carmen"-ja a hosszú török rabságtól félig-meddig elbarbárosult Temesköznek a magyar anyaország kebelébe való visszatérését ünnepli, az elszakadt lányát hívogató Hungaria és a géta - azaz török - nyelven válaszoló (ez ovidiusi célzás) és anyját szaváról alig, csak háromhalmos, kettőskeresztes címeréről megismerő Themesis nimfa dialógusában. A Bécs-csel szemben magyar rendi követelések egyik legállandóbb pontja kerül így napirendre a Bánsággal kapcsolatban. Niczkyt, mint a civilizáció hőst, mocsárszárítót és hidépítőt ünnepli, a józsefi kor szellemében. Jupiter - azaz a császár - döntése, hogy a fiatalabbik Niczkyt küldi Temesbe, az öregebbet Verőcébe, a költemény végén a horvát és latin műzsák osztatlan lelkesedését váltja ki.

Két évvel később, 1785-ben, Balassa Ferenc gróf bánná való beiktatása alkalmából született Agyich talán legszürkébb költeménye, a **Carmen amplissimis honoribus Domini Francisci de Paula e comitibus Balassa**. A disztichonos költemény cselekménye igen szűkös. Fama az égis viszi Balassa dicsőségének híret - s nemsokára négy nővér, Pannonia, Illyris, Sclavonia és Dalmatia követeli magának a földön, tengeren, lázadó parasztok leverésében és a hadtáp célszerű megszervezésében egyaránt kitűnő hőst. Pallas referálja az ügyet, hivatkozván a grófnak Szent István koronájáról és palástjáról írott művére. Jupiter Pannóniát kizárva, a három másik nővérének engedi át az érdemes férfiút, iszik egészségére és mindjárt fel is ékesíti a báni méltóság jelvényeivel. A végén a költő figyelmezteti a bánt, hogy mindezt a karriert ő előre megjósolta.

Pozsonyi utazása szülte talán legszebb költeményét, az 1786-ban írott **Carmen honoribus Rev. Dni Andreae Szabó abbatist**. A város dicséretével kezdi, magasztalja tornyait, palotáit, folyóját, királyi várát, Staius városi verseinek modorában.⁴ Majd rátér a központi szeminárium leírására, ahol 600 válogatott kispap tanulja a teológiát. Ottilétekor a rektor misézett, majd lakoma következett s utána a színházteremben ének és zene. Különösen elgyönyörködött egy Leopold Roiss nevű ifjú lantjában és a fiatal Pálffy Károly gróf énekében. Sohasem fogja elfelejteni a kedves várost, és mindég vágyat fog érezni az újbóli látogatásra. Váratlanul megnyilvánuló gondjait is emlegető személyesség és sehol semmi személyes dicsőítés (ez csak a címre korlátozódik).

O! quando dabitur, cum te Pisonia rursus

Visam terra, tuis delicierque bonis.

Tunc ego, quod nequeo fato curisque gravatus

Tunc ego te Musa jam meliore canam.⁵

Pécsi szempontból kétségtelenül a legérdekesebb Agyich költeményei közül a nagyszabású **Saeculum liberatae a tyrannide turcica civitatis Quinque-Ecclesiensis**, amelyet Széchényi Ferenc gróf tiszteletére írt 1786-ban, disztichonokban. A kiséposz cselekménye röviden a következő: Mars rettenetes haragra gerjedt, mert a magyarok, akik korábban csak neki áldoztak, elhanyagolták oltárait és művelődni kezdtek. Már a kard és a dárda sem állott jól kezükben, csak a toll és a papír! A hadisten erre fúriái segítségével ráuszította a törököket a magyarokra, akik hiába ál-

lottak ellen Mohácsnál. Pécs is elpusztult, a Nagy Lajos-alapította egyetemével műzsai város, a templomokból istálló lett, megszűnt a föld és a szőlő művelése, elnéptelenedett a lakosság, megszűnt a közbiztonság, pangott a kereskedelem. Jupiter iszonyú haragjában, látván az ország pusztulását, Marsot Vulcanussal vasra verette és becsukta egy piszkos barlangba. Helyébe Pallast nevezte ki az igazságos és szükséges háborúk vezetőjének, hiszen ő a fegyverhez és a tollhoz egyaránt ért.

Nempe jurat Superos, si gens sibi chara deinceps Praeside sub tali munus utrumque colet.⁶

Ehhez a disztichonhoz a következő lapalji jegyzet csatlakozik: "Hungari primum bellicosi, postae litterati etiam, ac docti."⁷ Ime, a bizakodó századvég költője mily könnyedséggel tudja immár összeegyeztetni a múltban egyedüli nemzetkarakterológiai dicsőségünket, a **harc** **vitéz** **séget** a külföldiek által oly sokáig sértően hiányolt és a hazai irodalom- és művelődéstörténetet megindító apologétáktól oly szenvedélyesen követelt **műveltséggel**! Készen áll az az ideológikus múlt-kép, amely majd Berzsenyinéél egyforma dicsőségünként említi a harcias ősök hódításait és Lajos meg Mátyás művelődési törekvéseit.⁸ Pallas ki is űzte a törököt. Az istenek hozzáfogtak Pécs újjáépítéséhez. A Makár hegyet arról a vezérről nevezték el, aki a horvát iskolákat alapította. Mars még mindig megérdemelt börtönében synlődött, de a furiák még szabadlábban voltak: ők okozták Pécs pusztulását a polgárháborúban (azaz a Rákóczi-szabadságharcban) és a rákövetkező pestist. Pallas azonban végérvényesen levágta a hidra fejét. Utána Janus kapuját örökre be lehetett csukni.

A istenek segítségével felhúzták a falakat, építkezni kezdtek, rendbehozták a templomokat, terjedt az igaz hit, helyreállt a biztonság, áramlott az új lakosság, fellendült a kereskedelem, föld- és szőlőművelés. Széchenyi György kollégiumot alapít a jezsuitáknak, Juno (értsd: Mária Terézia) szabad királyi várossá teszi Pécsset, visszatér Astraea az égből (az igazság istennőjének ideköltözésén a kerületi bíróság felállítása értendő); megtelepszik Pallas és a műzsák (azaz létrejön Klimó könyvtára és a királyi akadémia.) Miután mindez elrendeződött, Marsot is kieresztik a börtönből, ahol igencsak büdös lett és kócos, most azonban megfésülködik, lepúderezzi magát és ígéreteket tesz, hogy a magyarokat soha többé nem bántja!

Hic comptus crines, et pulvere sparsus odoro,
Junctus agit reliquis otia blanda Diis
Tractat et ingenuas animo pacatior artes,
Bellaque jam calamo non violenta gerit.⁹

Az istenek bele is fáradtak a nagy munkába és valamennyi funkciójukat együtt most ráruházzák Széchényi Ferencre, mint pécsi kerületi királyi biztosra. Neki kell ezentúl minden terhet herculesi vállal viselnie. A költemény szerencsekívánatokkal zárul.

A pécsi királyi akadémiához Teleki József grófnak az első iskolaév végén megejtett felügyelői látogatásakor intézett ünnepi "Carmen". (1786-ban). A verset Engelen kívül a pesti Lettner József Gottfried is kinyomtatta, ugyanabban az évben.¹⁰ A hexameteres költeményben Melpomené vezetésével a műzsák számkivetettségükön panaszkodnak. Mercurius azzal vigasztalja őket, hogy tűrjék sorsukat, hiszen az istenek igazságosak és végül mindennek jóra kell fordulnia. Panaszuk oka, Pécs iskolátlansága, amely a mohácsi csatában elesett sok diák óta egész a jezsuiták feloszlatásáig kísért, meg fog szűnni, s leköltözhetnek Pécsre! Már mennek is a paradicsominak lefestett városba, ahol a királyi biztos, Széchényi Ferenc és Eszterházy püspök nagy pompával fogadják őket. Megtekintik Pécs nevezetességet, köztük a Klimó-könyvtár kódexeit. A Tettyén pegasusi forrás fakad. Fölelegetik a hagyományokat: Pécs első egyetemét (abban a reményben, hogy ezen akadémiához előbb-utóbb a teológia is visszajön), Janus Pannoniust, a baranyai születésű Istvánffy, Petrus Illicinust és Gergely deákot, Eger tűzérparancsnokát.

Legszemélyesebb s egyúttal legkülönösebb költői megnyilvánulása kétségtelenül a Cornides Dániel halálára írt gyászdal: **Carmen in obitum clarissimi Cornidis insignis vetustatum Hungaricarum perscrutatoris, amici et familiaris sui**. Bécsben jelentette meg, a Hraschanky-nyomdában, 1788-ban. Meghalt barátja, aki annyiszor serkentette munkára, versek írására. Nem használt az általa ajánlott füredi savanyúvíz-kúra sem. A meg személyesített régiség a friss sírhalomra borulva zokog. Legtudósabb kutatója hunyt el, ki fogja már most feltárni? A halott azonban megszólal: mért siratják őt az avitt ócskaságok? Az újdonság győzedelmeskedik, semmi régi sem marad fenn.

Res nova praevaluit, nulla vetusta manent.¹¹ Ő maga is elfut s a föld mélyébe rejtőzik, nehogy észrevegyék és megvessék az új atyák. Ma

még csupán a régieket emlegetik éjjel-nappal, csak a múlt kap méltány-
lást. Ő azonban nem akarja, hogy réginek nevezzék, távozzatok régi tele-
pések! (Veteres migrate coloni, a vergiliusi szállóige). Új világ lesz
már, amit érettebb fővel alkotott!

Quid facerem senior, jam novum orbis erit!¹² Csak régi barátai
változtatlan szeretetére számít. Jövendőléssel zárja a halott barát ajkára
adott szavait a költő: eljön bizonyly az az idő is, mikor az, amit ma
szeret a vilá, csúf vénasszonnyá lesz. Haldokolva visszakéri majd arca
hajdani rózsáit, hogy a késő utókor törődjön vele, öreggel.

A történelmi mulandóságnak ez az általános és megfellebbezhetet-
len látomása nemcsak Agyich, hanem a kor magyar költészetében is szokat-
lan, s föltételezhetően összefügg Young és Hervey sírköltészetével.¹³

Agyich utolsóinak ismertetendő költeménye genealógikus-heraldikus
jellegű: **Carmen illustri genti baronum Splényi de Miháldi** (Pest, 1788.)
Abból az alkalomból írta, hogy Splényi Ferenc Xavér váci püspök lett. A
kilenc múzsa meghallja, a nagy esemény hírért, és "szíinigazgatójával",
Apollóval együtt fölkerelkedik, hogy részt vegyenek az ünnepségen. Egyen-
ként regélik el a híres és ősi nemzetség történetének nevezetesebb esemé-
nyeit. Szaggatott időrendben sor kerül a török és francia háborúknak ta-
núsított harci vitézségre, a sok, általunk viselt polgári méltóságra;
Agyich, a horvát fi, nem felejtette el az ősök egyikénél, egy főispánnál
azt az érdemet is megemlíteni, hogy horvát megyébe kerülvén megtanulta a
horvát nyelvet! Majd sor kerül a család eredetére: a medve elől egy tiro-
li pásztor hajdan Zólyomba menekült, ahol igencsak elszaporodott, szinte
nincsen oly előkelő család Magyarországon, akivel a Splényiek ne léptek
volna házasságra. Splényi Gábor felesége ugyan sokáig terméketlen volt,
de baján segített egy francia hadifogoly, akivel jól bánt és aki cserébe
azt tanácsolta, hogy terhességekor vágasson magán eret és nem fog többet
abortálni. Úgy is lőn. Ezekután a pásztorokból szakadt bárók legfrissebb
sarjának főpásztori méltóságát dicsőítik: Mózes pályája is hasonló volt.
A nagy összhang kedvéért csak a tragikus Múzsától, Melpomenétől vonják
meg a szót. Helyette Chloris, mint Vác nimfája üdvözli az új püspököt.

Úgy hiszem, érdemes többi művét is felkutatni, összegyűjteni és
végre egy kötetben kiadni, mert megérdemli **Horányi Elek** 195 évvel ezelőt-
ti óhajtasát: "Quam gratum esset munus Apollinis et Musarum cultoribus,
si haec omnia in unum volumen collecta publici juris fierent."¹⁴

A század végére az epikus műfajok legnagyobbbrészt kiszorulnak a hazai latin költészetből; sokáig virágzik még a líra és a didaktikus költészet.¹⁵ A latin nyelvű líra legrangosabb képviselői az Arcadia Akadémia tagjai és európai hírnévnek örvendenek.¹⁶ Viszont - a latin előzményeknek hála - megkezdődik a magyar hősi epika felívelő karrierje.¹⁷

László Szörényi

Epische Themen in der lateinsprachigen Bukolik Fünfkirchens

István Agyich (kroatisch: Stjepan Hadžić) lebte von 1730 bis 17900. Als Fünfkirchner Domherr wurde er zu einer der bekanntesten Figuren der zeitgenössischen lateinischen Dichtung. Elek Horányi waren noch 25 gedruckte Werke von Agyich bekannt, von denen zur Zeit aber nur noch 9 in den ungarischen Bibliotheken zu finden sind. Es sind alle Gelegenheitsgedichte, die aber den besungenen Anlass in ihrer bukolischen Form immer mit den grossen epischen Themen der lateinischen Dichtung im 18. Jh. verbinden, die in erster Linie von den Jesuiten erarbeitet worden sind. So z. B. der Mythos der ungarischen kulturellen Neugeburt oder die Vereinbarkeit des ungarischen nationalen Charakteristikums der kämpferischen Tapferkeit mit der Kultur. Besonders aufschlussreich ist es, dass er das für die ganze ungarische Geschichte von den Jesuiten erarbeitete Szenarium verwendet, um die mythologisierte Historie seiner geliebten Stadt Pécs/Fünfkirchen darzustellen.

Jegyzetek

1. A horvátok Stjepan Hadžić néven tartják számon bibliográfiai áttekintésükben (Šime Jurić-Zlatko Herkov, *Jugoslaviae scriptores Latini recentioris aotatis*. Pars I. Tom. I. Zagreb, 1968.).
2. Alexius Horányi, *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum* (...) Pars I. A-C. Pestini, 1792. 46-56.

3. Binder többi művéről ld. Pataky Dénes, **A magyar rézmetszés története.** Bp. 1951. 82-86.
4. Stadius magyarországi hatásáról vö. a **Silvae** kétnyelvű kiadásának előszavát, Bp. 1979. Publius Papinius Stadius: **Erdők.** Ford.: Muraközy Gyula. A bevezető tanulmányt írta: Hegyi György. 56-57.
5. i. m. 6. pnn. A zárlat topikusnak látszik, vö. később Petőfi búcsúját Kolozsvártól. (El innét, el e városból...)
6. i. m. 3 fnn^r.
7. **uo.**, c/jel alatt.
8. Vö. Szajbély Mihály, **Berzsenyi Dániel A magyarokhoz** című ódájának változatai és eszmei-poétikai előzményei. ItK. 1979. 377-378.
9. Agyich, i. m. 7 fnn^r.
10. Pontos címe: **Carmen ad regiam academiam Quinque-Ecclesiensem, amplis simis honoribus (...)** Josephi Teleki de Szék, (...) **pro evoluto primo scholari anno (...)** oblatum.
11. i. m. 3. pnn.
12. i. h.
13. Vö. Szauder József, **Az este és az álom.** Bp., 1970. 182-183., 517-519.
14. Horányi, i. m. 56.
15. Vö. Szörényi László, **La poésie latine entre 1770 et 1820.** Neohelicon IV/1-2. (1976.), 284. skk.
16. Vö. Szörényi László, **Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon.** ItK LXXXV. (1981.), 184-191.
17. Jelképes jelentőségű, hogy Vörösmarty a Zalán futását olyan "jelentés"-ben harangozta be, ahol az eposz műfaját még teljesen Pontanushoz, illetve Juvenciushoz igazodva határozta meg. Ld. **Vörösmarty Mihály Összes Művei.** IV. Kiadták: Horváth Károly-Martinkó András. Bp. 1963. 347-349. Vö. Pontanus, **Poeticarum institutionum libri II.**, Ed.² emendatior. Ingolstadii, 1597. Lib. II. **De epepeia**, 54-86; Josephus Juvencius i. m. Lib. II. Cap. II. **De Materia Epopejæ.**